

*Мінькова Г. Ю.,**викладач кафедри німецької філології**Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького**Адигезалова В. Т.,**студентка філологічного факультету**Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького*

ОСОБЛИВОСТІ ФРЕЙМОВОЇ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ КОНЦЕПТУ *BLUT / КРОВ* І ЙОГО МІСЦЕ У КОНЦЕПТОСФЕРІ *MENSCH / ЛЮДИНА*

Анотація. У статті досліджуються особливості фреймової об'єктивації концепту *BLUT / КРОВ* в німецькомовній лінгвокультурі та вивчаються його зв'язки з концептосферою *MENSCH / ЛЮДИНА*. Актуальність роботи зумовлена необхідністю опису та систематизації концептуального змісту, роллю концептів у формуванні національної мовної картини світу.

Концепт у дослідженні розуміється як ментальна репрезентація, вербалізована за допомогою слова. Використання концептуального аналізу у дослідженні особливостей фреймової об'єктивації концепту *BLUT / КРОВ* у німецькомовній лінгвокультурі показало, що концепт *BLUT / КРОВ* необхідно розглядати виключно як складник концепту *MENSCH / ЛЮДИНА*, функція котрого може бути досить різноманітною, проте завжди життєво важливою, доленосною, вирішальною.

Встановлено, що концепт *BLUT / КРОВ* містить не лише об'єктивні знання про позначуване, а й інформацію про уявне, ірреальне – душу, характер, запал, долю. Концепт у своїй структурі містить також оцінний, ціннісний компонент. Не останнє місце посідають образи, почуття, відчуття, інтуїція та інші психічні функції, оскільки концепт *BLUT / КРОВ* є вираженням духовно-емоційного досвіду етносу. Виявлено, що концепт *BLUT / КРОВ* включає асоціативну та конотативну частину, його структуру доповнюють також символи, стереотипи, архетипи.

Концепт *BLUT / КРОВ* багатогранний і відкритий, він постійно перехрещується з багатьма іншими концептами, пов'язаними з людиною, живими та неживими істотами; найактивнішого розгортання зазнає процес метафоризації концепту *BLUT / КРОВ*, база котрого фіксується схемами компаративного фрейму і є основою концептуальної метафори. Цей напрям концептуалізації потребує окремого дослідження, як і необхідність виявлення стереотипів та архетипів, пов'язаних із концептом *BLUT / КРОВ*.

Визнання концепту ментальною одиницею когнітивно-семантичного простору дозволяє виділити в його складі предметно-образну та комунікативно значущу інформацію, пов'язану з його експресивністю.

Застосування нових методів дослідження відкриває широкі перспективи бачення мови в усіх її різноманітних зв'язках із людиною, з її інтелектом і розумом. Концептуальний підхід дозволяє вивчати мисленнєві й пізнавальні процеси, механізми та структурами, які лежать в основі людської мови.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, фрейм, концепт, фреймова структура, семантична роль.

Постановка проблеми. Вітчизняне та зарубіжне мовознавство наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. змінює парадигму свого розвитку в напрямі антропоцентризму. Значна увага приділяється людині, котра є безпосереднім творцем мови. У 70-х рр. ХХ ст. виникає новий напрям – когнітивна лінгвістика, що досліджує мову як пізнавальну діяльність, а людську свідомість вивчає через призму мовних явищ.

Предметом дослідження когнітивної лінгвістики є світосприйняття людини за допомогою концептів – ментальних структур, в основі яких узагальнені знання про дійсність.

Мову кожного народу можна порівняти з жорстким диском, адже саме мова фіксує знання про світ і зберігає досвід народу щодо того світу, який народ отримав упродовж власної історії становлення і який весь час збагачується та передається від покоління до покоління.

Значення мови для когнітології є надзвичайно великим, бо саме через мову можна об'єктивізувати розумову діяльність, тобто вербалізувати її. З погляду когнітивної лінгвістики мова призначена для операцій, пов'язаних із концептуалізаціями, і виконує такі засадничі функції: створення концептуалізацій у мозку адресанта, їх вираження й повідомлення з певною метою та викликання відповідних концептуалізацій у мозку адресата [8].

Переваги когнітивної лінгвістики й когнітивного підходу дослідження мови в тому, що вони відкривають широкі перспективи бачення мови в усіх її різноманітних зв'язках із людиною, з її інтелектом і розумом, з усіма мисленнєвими й пізнавальними процесами, нею здійснюваними, і, нарешті, з тими механізмами та структурами, які лежать у їх основі.

Головна ідея когнітивної лінгвістики як нового напрямку: мовна здатність людини є частиною її когнітивної здатності [8].

Аналіз останніх джерел і публікацій показав, що для когнітивної лінгвістики характерні такі загальні принципові настанови, як експансіонізм (виходи в інші науки), антропоцентризм (вивчення мови з метою пізнання її носія), функціоналізм (вивчення всього різноманіття функцій мови), експланаторність (пояснення мовних явищ).

Представниками когнітивного підходу в семантиці є переважно американські вчені Дж. Лакофф, Р. Ленекер, Р. Джекендофф, Ч. Філлмор, Л. Талмі, А. Гольдберг, Дж. Тейлор, А. Ченкі та ін. [3].

Самі ж представники когнітивної семантики вважають, що їх головним завданням є виявлення і пояснення організації

знань про світ у свідомості людини, їх формування та фіксація. Тому семантика і мовні проблеми розглядаються ними загалом через призму наук, пов'язаних із лінгвістикою – герменевтикою, психологією, когнітивною психологією. Взагалі, когнітивісти висунули ряд теорій і, відповідно ввели в науковий обіг нові поняття і терміни [8].

Когнітивна лінгвістика сучасності все більш схиляється до концептуальних досліджень. Саме концептуальні дослідження дозволяють провести аналіз концепту на основі загальних уявлень про світ, а також на базі певних особистих уявлень людського освоєння світу засобом мови.

Для продуктивного дослідження особливостей культури та мислення певного народу, в сучасній когнітивній лінгвістиці використовують термін концепт [6].

Предметом дослідження в когнітивній лінгвістиці стають, представлені в системі вербалізованих знань, концептуальні структури і когнітивні операції, а також способи їх маніфестації за допомогою мовних знаків. Тому головна увага когнітивістів зосереджена на вивченні граматики мови.

Працюючи у даному напрямку когнітивісти Ч. Філлмор (автор Конструкційної граматики та Фреймової семантики), Р. Ленекер (автор Когнітивної граматики), А. Голдберг, Г. Лакофф, Р. Джекендофф (автори своїх варіантів Граматики конструкцій) [2], базуючись на засадах Генеративної трансформаційної граматики Ноама Хомського, розробили цілий ряд синтаксичних схем (концепти семантичних ролей), які у свою чергу, входять до пропозиційних схем фреймів, формуючи фреймову структуру концепту.

Існує багато концепцій щодо кількості та наповненості фреймової структури концептів, проте найупорядкованішою є фреймова модель, запропонована українською дослідницею С.А. Жаботинською [1, с. 12–25]. Для побудови такої моделі використовується п'ять базових фреймів, які мають свої модифікації. Це предметний, таксономічний, посесивний, акціональний і компаративний фрейми. Фрейми названі «базовими», оскільки вони демонструють найбільш загальні принципи категоризації та організації вербалізованої інформації. Це насамперед інформація онтологічного плану про предмети матеріального світу, їх властивості та реляції. Категоріальний концепт ПРЕДМЕТ є автономним ментальним простором, який має внутрішню просторову структуру. Кілька взаємопов'язаних предметів утворюють міжпросторову мережеву структуру. Понятійна категорія предмета є центральною ланкою у схематичній концептуальній мережі.

В акціональному фреймі кілька предметів, котрі є учасниками події, наділяються аргументними ролями (Ч. Філлмор, А. Голдберг, Р. Ленекер, С.А. Жаботинська) [5]. Предмети об'єднуються міжпросторовими зв'язками, зумовленими дією агенса, і позначаються дієсловом «діє» або «робить» у супроводі прийменників: діє за допомогою (інструменту); діє на (пацієнс / об'єкт); діє до / в напрямку (реципієнта); діє для / через (цілі / причини); діє для (результату).

Під семантичними ролями (концептами семантичних ролей) розуміють значеннєву функцію частини речення щодо цілого речення. Теорія семантичних ролей є суттєвою складовою частиною відмінкової граматики, синтаксичної семантики та функціональної граматики. Семантичні ролі (Ч. Філлмор) є семантико-синтаксичними конструктами, тому використовуються у різноманітних граматичних моделях, щоб описати гли-

бинні відношення всередині речень. Подібними синонімічними поняттями є «тематичні ролі», «тематичні відносини», «глибинні відмінки», «відмінкові ролі» (Ч. Філлмор), або «тета-ролі» (Н. Хомський) [5].

Мотивацією використання семантичних ролей є не тільки загальне прагнення «схопити» синтаксис і семантику в одній граматичній моделі, а й спроба розробити універсальну граматику, яка дозволить представити будь-яку мову. Нерідко окремі семантичні ролі претендують на універсальний статус у поясненні головних властивостей когнітивного улаштування людини.

Виклад основного матеріалу. Метою цього етапу дослідження було вивчення особливостей фреймової об'єктивної концепту **BLUT / КРОВ** у німецькомовній лінгвокультурі.

Іменник «кров» дуже давній, ще індоєвропейської епохи. Взагалі **кров** – це рідка рухома сполучна тканина, яка складається з плазми і зважених у ній кров'яних клітин. Кров укладена в систему судин і перебуває у стані безперервного руху. Кров надає клітинам необхідні для життєдіяльності речовини і відносить кінцеві продукти обміну. Припинення руху крові після зупинки серця призводить до загибелі. Складається кров із рідкого середовища – плазми і зважених у ній формених елементів: клітин лейкоцитів, після кліткових структур (еритроцитів) і тромбоцитів [6].

Концепт **BLUT / КРОВ** є складним і багатозначним. У мові закріплено два головні значення слова. Кров є не тільки біологічно значимою системою, але і системою, яка організовує існування матерії, Всесвіту у всьому різноманітті форм [4]. Кров можна звести до однієї лише біології, проте в культурах усіх народів світу метафора крові займає особливе місце в числі поетичних засобів.

Етимологічні дослідження слова **BLUT** показують, що сучасний німецький іменник **Blut** походить від давньонімецького **blōda**. Всередині індоєвропейської мовної сім'ї слово було представлене тільки в німецькій мові і в давніх індоєвропейських мовах, і порівнюється з латинськими словами **suor** та **aseg**. Особливістю цього іменника є німецька форма, котра походить від індоєвропейського словесного кореня **bhel** – «наповнювати», «текти», корінь **bhel** розвинувся в латинській мові.

Сучасна форма німецького слова, подібна за будовою до іменника *das Blut, dies Blüte* – «цвітіння», походить від західнонімецького слова **blōdi**, також є дієслівна форма слова *blühen* (цвісти), що походить від слова **blōa** [14].

Вперше іменник **BLUT** згадується у відомому німецькому словнику Якоба та Вільгельма Грімм. Це давньонімецьке слово, початкові форми якого *pluot, bluot*. Його походження, як зазначають дослідники, до кінця не з'ясоване. Але відомо, що усі початкові форми слова мають спільний індоєвропейський корінь **bhel**. Також дослідники виявили його схожість із німецькими словами *die Blüte* – «цвітіння», а також *blühen* – «цвісти».

Науковці зауважили, що давньонімецьке слово «кров» трактувалося як особливий життєвий сік, виготовлений із меду, *wie wir auch der rothe saft für blut sagen und aīma sich zu berühren scheint mit seim, honig, aus blut und honig ein nectar bereitet wurde. blut ist ein ganz besondrer saft.* Goethe 12, 88 [11].

Концептуалізація лексеми **Blut** відбувалася за різними напрямками.

Грімм наводять приклади того, як ставилося тогочасне суспільство до крові та як люди виражали свої почуття та ставлен-

ня за допомогою цього іменника, «приправляючи» його різними емоціями:

warmes und kaltes blut, heiszes, feuriges, siedendes, kochendes, abgekühltes; junges und altes: wie ich dich liebe mit warmem blut. Göthe 1, 81; gutes oder böses blut: das kann kein gutes blut geben, das wird böses blut geben, machen, setzen, unvermerkt unzufriedenheit, feindschaft herbeiführen [Bd. 2, Sp. 171]; [10].

Тобто вже на початку своєї концептуалізації активно розгортався напрям метафоризації, широкої об'єктивації зазнав **компаративний фрейм**.

Концепт BLUT / КРОВ об'єктивується у **схемі квантативності** предметного фрейму. «ДЕЩО / BLUT / КРОВ є СТИЛЬКИ – кількість» – *Liter, viel, wenig*, яка перехрещується зі **схемою кваліфікативності** «ДЕЩО / BLUT / КРОВ має TAKE – якість»: *lebendig, jung, frisch, warm, kalt, gesund, menschliche, tierische*; з **локативною схемою** «ДЕЩО / BLUT / КРОВ існує ТАМ – місце» – *im Körper, am Körper, an den Venen, den Gefäßen des Menschen und anderer Lebewesen*; **темпоральною схемою** «ДЕЩО / BLUT / КРОВ існує ТОДІ – час» – *von der Entstehung bis zum Tod des Lebewesens*; та схемою **способу буття** «ДЕЩО / BLUT / КРОВ існує ТАМ – місце» – *fließt in den Venen, “den Gefäßen”, “den Organen des Menschen und anderer Lebewesen”, sichert die Lebensgrundlagen des Menschen und aller anderen Lebewesen*. Тобто, дослідження показало, що концепт BLUT / КРОВ постійно перехрещується з концептами LEBEN / ЖИТТЯ та MENSCH / ЛЮДИНА.

Об'єктивується **схема стану / процесу** акціонального фрейму «ДЕЩО / BLUT / КРОВ – агенс діє» – *pulsiert, fließt, wäscht, bewegt; stoppt, stehenbleibt, hörtaufzufließen*. Також ця схема перехрещується зі схемою дії. У першому випадку: «ДЕЩО / BLUT / КРОВ – агенс діє на ДЕЩО – пацієнс», в іншому: «ДЕЩО / BLUT / КРОВ – агенс діє на ДЕЩО – пацієнс, який стає афективом – *die menschlichen Organe und das Herz können nicht mehr funktionieren; das Herz schlägt*. Пацієнс під впливом агенса змінюється або втрачає здатність, тобто, дії агенса впливають на пацієнс таким чином, пацієнс зазнає змін і стає афективом.

Часто об'єктивації зазнає **схема партитивності** посесивного фрейму «ЩОСЬ / BLUT / КРОВ – ціле має ЩОСЬ – частину» – *das Blut besteht aus Erythrozyten, Lukozyten und Thrombozyten; das Blut besteht aus Plasma, Zellen und Platte*. Ціле має частини, які не можуть існувати окремо від цілого. **Схема партитивності** перехрещується зі **схемою інклюзивності** «ЩОСЬ / BLUT / КРОВ – контейнер має ЩОСЬ – вміст» – *das Blut ist ein Container des Leben*.

У наступному прикладі:

Wir schreiben Hautfarben zu groß / Gehen für Religion in den Tod / Doch in unser aller Adern fließt das Blutrot, gleichrot [16] відбувається перехрещення **локативної, кваліфікативної схеми** предметного фрейму концепту BLUT / КРОВ і **схем партитивності, інклюзивності посесивного фрейму** концепту MENSCH / ЛЮДИНА зі **схемою схожості** компаративного фрейму концепту MENSCH / ЛЮДИНА.

Дослідження показує що концепт BLUT / КРОВ необхідно розглядати виключно як складник концепту MENSCH / ЛЮДИНА, функція котрого може бути досить різноманітною, проте завжди життєво важливою, доленосною, вирішальною.

Функція крові може бути різною, вона сама може бути місцем зосередження чогось, наприклад життя, або любові чи

ненависті. Це є характерною ознакою концепту BLUT / КРОВ – бути місцем для різного роду почуттів.

Liebe hat nichts mit dem Verstand zu tun, sie liegt im Blut, man kann sich nicht dagegen wehren was das Blut verlangt [17].

Перехрещується **кваліфікативна схема предметного фрейму** концепту BLUT / КРОВ, **схема партитивності та схема інклюзивності посесивного фрейму** цього ж концепту з **локативною схемою** концепту LIEBE / КОХАННЯ.

Кров може бути ознакою, символом, наприклад, важкої боротьби та почесної перемоги:

Wenn auf der Endlinie kein Blutklebt, ist es kein Rugby [16].

Об'єктивується **схема подібності** компаративного фрейму концепту BLUT / КРОВ. Часті об'єктивація саме цієї схеми є базою для виникнення метафор «крові». З цієї позиції цікавим є наступний наприклад, коли наявність крові не є запорукою доброти, співчутливості та людяності взагалі:

Wenn du ines Tages platzst, möchte ich nicht in deiner Nähe sein. Ich wette, du hast nicht Blut, sondern Kakao in den Adern [16].

Кров є **інструментом на шляху** досягнення мети. Перехрещується **схема дії та схема каузативу акціонального фрейму** концепту MENSCH / ЛЮДИНА зі схемою подібності компаративного фрейму концепту BLUT / КРОВ як засіб досягнення мети. Об'єктивується семантична роль **сиркостанта** «ДЕХТО / MENSCH / ЛЮДИНА – каузатор робить ДЕЩО – фактитив», «діє за допомогою інструмента, помічника».

«Кров летіть», «кров тече» – основа багатьох метафоричних висловів. Об'єктивується **схема стану / процесу** «ДЕХТО / BLUT / КРОВ діє». Перехрещуються концепт MENSCH / ЛЮДИНА, **схема способу буття предметного фрейму** зі **схемою подібності компаративного фрейму** концепту BLUT / КРОВ – «кров – це людське життя»:

Legolas: Eine rote Sonne geht auf. Heute Nacht ist Blut vergossen worden [19];

Ich will Kulturen vereinen, hoff' es ändert die Welt / Denn wenn Blut fließt, ist es egal welche Erde sie fängt [18];

Ich kenne dich, und was auch immer du jetzt vorgibst zu sein, du wurdest als Sohn dieser Erde geboren. Dieses Land ist in deinem Herzen, in deinem Blut und deinen Knochen, Junge! [15].

Найчастіше об'єктивації зазнає **схема подібності компаративного фрейму** концепту BLUT / КРОВ «ЩОСЬ / BLUT / КРОВ – компаратив є як би ХТОСЬ / ЩОСЬ – корелят», котра лежить в основі метафори, яка встановлює подібні риси сутностей, що належать **до різних понятійних сфер**:

Ich habe eine andere Konstitution. Ich habe ein anderes Gehirn; ich habe ein anderes Herz; In mir fließt das Blut eines Tigers [15].

Кров будь якої людини має цінуватися, бо втрата її загрожує втратою життя.

In dem Moment, wo auch nur ein Tropfen Blut fließt, wären wir alle nicht mehr so was wie Robin Hood, wie wären nur einfache Schweinehunde [16].

Перехрещується **кваліфікативна схема та схема способу буття** концепту MENSCH / ЛЮДИНА зі **схемою схожості та схемою подібності компаративного фрейму** цього ж концепту зі **схемою подібності компаративного фрейму** концепту BLUT / КРОВ.

Висновки. Отже, дослідження показує, що концепт BLUT / КРОВ багатогранний і відкритий, він постійно перехрещується з багатьма іншими концептами, пов'язаними з людиною, живими та неживими істотами; найактивнішого розгортання зазнає

процес метафоризації концепту BLUT / КРОВ, база котрого фіксується схемами компаративного фрейму і є основою концептуальних метафор. Цей напрям концептуалізації потребує окремого дослідження, як і необхідність виявлення стереотипів та архетипів, пов'язаних із концептом BLUT / КРОВ.

Література:

1. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: Типы фреймов. *Вісник Черкаського Університету. Серія «Філологічні науки»*. 1999. Вип. 11. С. 12–25.
2. Касевич В.Б. Языковые структуры и когнитивная деятельность. *Язык и когнитивная деятельность*. Москва : Наука, 1989. С. 4–18. URL: <https://ukrreferat.com/chapters/inozemna-mova/kognitivnalingvistika.html> (дата звернення: 14.04.2019).
3. Langacker R. *Foundations of Cognitive Grammar*. Vol. 1. Theoretical Prerequisites. Stanford : Stanford University Press, 1987.
4. Флоренский П.А. *Сочинения* : в 4 т. Т. 3 (1). Москва : Мысль, 2000. С. 440–389.
5. Fillmore Ch. The case for case. *Universals in linguistic theory*. E. Bach, R.T. Harms. NY : Holt, Rinehart & Wilson, 1968. P. 1–88.
6. URL: <http://docplayer.ru/41672112-Priznaki-zhivoy-prirody-koncepta-krovi-kak-sostavlyayushchaya-fragment-yazykovoy-kartiny-namateriala-nemeckogo-yazyka.html> (дата звернення: 14.04.2019).
7. URL: <http://naub.ua.edu.ua/2014/paradyhma-kohnityvnoji-linhvistyky-j-problema-katehoryzatsiji/> (дата звернення: 14.04.2019).
8. URL: http://otherreferats.allbest.ru/languages/00277520_0.html#text (дата звернення: 14.04.2019).
9. URL: <http://vishwaraya.org/index.php?do=static&page=frame-theory> (дата звернення: 14.04.2019).
10. URL: http://woerterbuchnetz.de/cgi-bin/WBNetz/wbgui_py?sigle=DWB&mode=Vernetzung&lemid=GB08924#XGB08924 (дата звернення: 14.04.2019).
11. URL: <http://www.studfiles.ru/preview/5258342/page:7/> (дата звернення: 14.04.2019).
12. URL: <http://www.studfiles.ru/preview/5512525/page:3/> (дата звернення: 14.04.2019).
13. URL: <https://ukrreferat.com/chapters/inozemna-mova/kognitivna-lingvistika.html8> (дата звернення: 14.04.2019).
14. URL: <https://www.gutefrage.net/frage/etymologie-blutbluete> (дата звернення: 15.06.2019).
15. URL: <https://www.myzitate.de/suche/blut/> (дата звернення: 14.06.2019).
16. URL: <https://www.myzitate.de/suche/blut/2/> (дата звернення: 14.06.2019).
17. URL: <https://www.myzitate.de/suche/blut/3/> (дата звернення: 14.06.2019).
18. URL: <https://www.myzitate.de/suche/blut/4/> (дата звернення: 14.06.2019).
19. URL: <https://www.myzitate.de/suche/blut/5/> (дата звернення: 14.06.2019).

Minkova H., Adyhezalova V. Peculiarities of the framing of the concept of BLUT / BLOOD and its place in the concept sphere MENSCH / MAN

The concept in the research is understood as the mental representation, verbalized by the word. The use of conceptual analysis in the studying of the features of the framing of the BLUT / BLOOD concept in the German-language linguistic culture showed that the BLUT / BLOOD concept should be considered solely as a component of the MENSCH / MAN concept, the function of which can be quite varied, but always vital, fatal, decisive.

It was found that the concept of BLUT / BLOOD contains not only objective knowledge about the factual information, but also information about the imaginary, unreal - the soul, character, fervor, fate. The structure of the concept also contains an estimated value component. Insignia, feelings, intuition and other mental functions are not the least, since the concept BLUT / BLOOD is an expression of the spiritual and emotional experience of an ethnic group. It was revealed that the concept BLUT / BLOOD includes an associative and connotative part, and its structure is supplemented by symbols, stereotypes, archetypes.

The concept of BLUT / BLOOD is multifaceted and open, it constantly intertwines with many other concepts related to human beings, living and nonliving creatures; the process of metaphorsing the concept of BLUT / BLOOD, the base of which is fixed by schemes of a comparative frame and naturally is the basis of the conceptual metaphors, is most actively developed. This direction of conceptualization requires a separate research as well as the need to identify the stereotypes and archetypes associated with the BLUT / BLOOD concept.

Recognition of the concept by the mental unit of the cognitive-semantic space allows one to distinguish in its composition the substantially figurative and communicatively meaningful information, which is related to its expressiveness.

The application of new research methods opens up broad perspectives for the vision of language in all its various relationships with man, with his intellect and intelligence. Conceptual approach allows us to study the thinking and cognitive processes, mechanisms and structures that underlie human language.

Key words: cognitive linguistics, frame, concept, frame structure, semantic role.